

Tartu Ülikool
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Etnoloogia osakond

Esemed jutustavad: grilli funktsioonidest hilisel nõukogude perioodil

Mäetaguse valla näitel

Bakalaureusetöö

Liina Salveste

Juhendaja teadur Kirsti Jõesalu

Tartu 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
Mõisted	4
Varasem uurimuslugu	5
Esemeuurimuse kommunikatiivne ja funktsionaalne aspekt: Ühe grilli mitu palet	6
Töö eesmärk ja lähtepunktid.....	9
Allikad	10
1. PEATÜKK: Kodu hilisel nõukogude perioodil	12
1.1 Nõukogudeaegne elukeskkond: avalik ja privaatne sfäär nõukogude Eestis	12
1.2 Nõukogudeaegne kodu	15
1.3 Uuendused nõukogude arhitektuuris 1960. aastatel.....	16
2. PEATÜKK: Grillimine Mäetaguse vallas hilisel nõukogude ajal	19
2.1 Grillimise algusaastad	19
2.2 Grillimise algus Mäetaguse vallas informantide meenutustes.....	21
2.3 Grillimine perekonnaringis.....	23
3. PEATÜKK – Grilli erinevad funktsioonid	28
3.1 Grill kui tarbeese	28
3.2 Grill kui eneseväljendusvahend.....	30
3.3 Grilli sotsiaalne funktsioon	33
3.4 Grill kui teade juhuslikule möödujale.....	34
KOKKUVÕTE	38
KASUTATUD KIRJANDUS	40
SUMMARY	44

SISSEJUHATUS

Käesolev töö on esemeuurimus. Töö eesmärk on avada esemeuurimuse erinevaid aspekte iseseplistatud grillide näitel. Kõnealused grillid on meisterdatud Mäetaguse vallas 1970.–1980. aastatel, kui Eestis valitses sotsialistlik režiim. Töö uurib grilli suhtes selle sotsiaalse ja kultuurilise keskkonnaga. Seetõttu on oluline avada lugejale ka kontekst ajast, milles esemed on tehtud ja kus neid kasutati. Siinkohal tuginen varasematele sotsialistliku argielu käsitlevatele uurimustele Eestis ja välismaal. Autor üritab leida seost valitseva sotsialistliku režiimi ja isetegemise vahel, üritab leida vastust küsimusele, millal ja miks hakkasid inimesed koduaedadesse sööginurki konstrueerima. Uurimus tugineb välitöödel kogutud intervjuudel, arhiivimaterjalidel, teoreetilistel käsitlustel ning nõukogudeaegsel perioodikal.

Huvi teema vastu tärkas 2010. aasta suvel Eesti Rahva Muuseumi korraldatud välitööde ajal Mäetaguse vallas. Seal kohtusin mehega, kes jäi pärast intervjuu lõppu pikemalt arutama oma grillist. Ta oli selle meisterdanud kolhoosist varastatud metallist. Tegelikult ei olnudki seda metalli otseselt tarvis olnud, see sai võetud selleks, et lihtsalt midagi võtta. Et väärtuslikku kraami kuidagi ära kasutada meisterdas ta grilli. Sama välitöö jooksul sattusin veel osa võtma ühe informandi sünnipäevapeost. See oli aiapidu, kus enamik tegevust toimus söömise ja grilli ümber. Peol rääkisid noored poisid õhinal erinevatest grillidest ja marinaadidest. Minu tähelepanu pöördus grillile ning esimese hooga oleks tahtnud uurida eestlaste vaba aja veetmise harjumusi aias, kus grillil on keskne koht. Hakkasin otsima teemale taustinformatsiooni, aga selgus, et seda leidis vähe. Nõnda tundus loogiline, et huvi rahuldamiseks tuleb ise minna ajas tagasi ning kirjutada töö, mis käsitleb eestlaste grillimisharjumuse algusaastaid 1970. ja 1980. aastatel. Töö allikateks on 2011. aasta kevadel Mäetaguse vallas kogutud intervjuud. Et intervjuud on ajaliselt mitmekihilised, siis ulatuvad meenutused ka 1990. aastatesse.

Üheks sütitavaks teguriks teema valikul sai ka tõsiasi, et esemeuurimusi on Eesti etnoloogiateaduses viimastel aastatel üsna vähe tehtud. Päris traditsioonilist esemeuurimust tööst siiski ei saanud, sest välitöödel selgus, et enamik uurimisallikaid on

juba hävinud. Nii keskendub töö rohkem eseme funktsioonile ja eseme sotsiaalsele kontekstile, kui eseme vormilisele poolele. Ka sellisel kujul on teema käsitus huvipakkuv, sest säärasest vaatenurgast kirjutatud töid ei ole Eesti etnoloogiateaduses palju. Ühtlasi on grillimine ja aias söömine üks seni uurimata teema eestlaste argikultuuris.

Mõisted

Alljärgnevalt tutvustan töös kasutatud mõisteid.

Hiline nõukogude aeg

Hilise nõukogude aja all mõistetakse uurimustes aastaid 1964–1985. Just sellesse ajaraami jäävad ka informantide mälestused aiagrillidest ning ilmuvad ka esimesed artiklid grillimisest ajakirjades Kunst ja kodu (1972) ning Nõukogude Naine (1974). Hiline nõukogude aeg tähistab relatiivselt stabiilset ajajärku, mis järgnes dramaatilisele stalinismile ja Hurštšovi sulale. Ajastut iseloomustab vastuolulisus. Ühelt poolt oli toimus ühiskonnas vabanemine: inimesed võisid ennast sotsiaalses elus hästi tunda, aga teisalt poolt oli riiklik kontroll endiselt tugev (Klumbite, Sharafutdinova, 2013: 2-3). Alexei Yurchak rõhutab hilisest sotsialismist rääkides argielu normaalsuse aspekti. Nõukogude nostalgial on harjumuspärane seda perioodi kas ilustada või rõhuda selle piiratusel. Yurchak toonitab, et tuleb silmas pidada, et tolleaegsete inimeste elus ei domineerinud kumbki omadus. Inimesed lõid omad praktikad ja strateegiad, mis lubasid neil ennast igapäevaselt hästi tunda. Need strateegiad olid nõnda kehtivad, et tolleaegne inimene ei osanud oodata ka Nõukogude Liidu lagunemist (Yurchak, 2005: 4 – 7).

Grill

Kõige parem viis grilli mõiste avamiseks on läbi selle funktsiooni ja konstruktsiooni. Grill on metallist või muust materjalist püsiv konstruktsioon, milles küpsetatakse hõõguvate

süte peal toitu. Liha või muu söödav paigutatakse tulele restil või vardas.

Mõistel on ka sünonüüme. Informandid kasutavad sama konstruktsiooni kirjeldamiseks ka mõistet šašlõkivann. Kuna juba 1972. aasta Kunsti ja Kodu väljaandes kasutatakse mõistet grill, et määratleda õue ehitatud kivist, betoonist või metallist lahtist tulekollet, millel toitu valmistada, siis näib, et grill on antud ajalises kontekstis igati õigustatud mõiste (Raid 1972: 34).

Varasem uurimuslugu

Toon järgnevalt välja uurimused, mis aitavad grilli uurimust Eesti etnoloogia raamides kontekstualiseerida.

Ise sepiatud grill on osa üldisest kodu loomest. Anu Kannike (2002) võtab luubi alla kodukujunduse 20. sajandi viimase kümnendi Eestis, aga kirjeldab ka teeb ka tagasivaate Nõukogude Eesti kodudesse (Kannike 2002: 8). Uurimus keskendub asjade paigutusele siseruumides ega hõlma aias toimuvat. Töö tuumaks on 1996.–1999. aastatel Tartus kogutud 177 intervjuud. Kannike vaatlleb kodu märgisüsteemina, mis on pidevas muutumises. Oluline on inimesekeskne lähenemine. Esemete maailma uuritakse suhtes inimkäitumise ja sotsiaalse situatsiooniga.

Antud töö jaoks on oluline ka Ene Kõresaare esemeuuriumis vaibast (1999), sest see vaatlleb vaiba sotsiaalset ja kommunikatiivset funktsiooni ega uuri kattevaipa selle esemelite omaduste kaudu. Uurimus põhineb arhiivimaterjalidel ja autori poolt 1992.–1993. aastatel läbi viidud intervjuudel ning 1993.–1994. aastatel kogutud ERM-i küsimuslehtede vastustel (Kõresaar, 1999: 15–16).

Eesti taluõuesid ja õuekultuuri üldiselt käsitleb Gea Troska uurimus „Eesti taluõued 17.–20. sajandil“ (1993), mis põhineb arhiivimaterjalidel ja peaaesjalikult mõisakaartidel. Uurimus käsitleb 20. sajandi algust ega puuduta aega pärast Teist maailmasõda. Allikmaterjalidest tulenevalt on selle töö sisu piiratud peaaesjalikult hoonestuse

analüüsimisega. Seda, kui aktiivselt inimesed oma vaba aega aias veetsid, antud töö ei puuduta.

Kõik selles töös uuritavad grillid on käsitsi tehtud sepised. Sepiseid on uurinud Jüri Linnus, kes kirjutas 1950. aastal diplomitöö „Sepis Eestis, eriti Saaremaal“ (1950). Töö põhineb arhiivimaterjalidel ja autori poolt 1948. ja 1949. aastal Saaremaal ja Läänemaal kogutud materjalidel. Linnus annab töös ülevaate sepise arengust Eestis, uurib erinevaid seppasid ning annab põhjaliku ülevaate sepikojadest, sepa tööriistadest ja sepise toormaterjalidest. Et antud töös uuritavad grillid on sepistatud harrastajate poolt, kellel puuduvad sepa kogemused, oskused ja tööriistad, siis antud uurimuse kontekstis jääb Linnuse uurimus kaugeks.

Esemeuurimuse kommunikatiivne ja funktsionaalne aspekt: Ühe grilli mitu palet

Järgnevalt tutvustan töö seisukohalt olulisi teoreetilisi lähtekohti, mis antud uurimuse kontekstis on kõnekad.

1970. aastatel tõusis esimeuurimuses esile kommunikatiivne aspekt. Rääkides eseme kommunikatiivsest funktsioonist, lähtutakse ideest, et ese ise on teade millestki, mida see sümboliseerib. Seejuures on sõnum pidevas muutumises, mistõttu tuleb arvestada, et aja möödudes tähendused muutuvad (Bringéus 1979). Bringéus ütleb, et etnoloogide ülesanne on esemekultuuris peituva teate lahti kodeerimine. Esemel muutuvad kõnekaks vaid siis, kui keegi neid interpreteerib. Et ese kõneleks, on vaja kõnetajat. Seega on esemekultuur sotsiaalne ja esemeid peaks uurima sotsiaalsest kontekstist. Esemel sotsialiseeruvad inimeste ja teiste esemetega ning osalevad tegevuses ja seetõttu ei saa vaadata eset isoleerituna, vaid suhtes teiste esemete ja indiviididega. Ese ja tema tähendus on meelevaldne ning tuleb olla teadlik, et ka läbi aja muutumatuna püsinud ese võib erinevatel aegadel ja erinevatele inimestele kanda erisuguseid tähendusi (Bringéus 1979).

Funktsionalism sai etnoloogia teaduses kõnekaks juba 1920. aastatel. Radcliffe-Brown hakkas sotsiaalsetes süsteemides otsima elusorganismidele omaseid struktuure, kus igal üksikelemendil on tervikut toetav funktsioon. Sotsiaalsed funktsioonid tagavad kultuuri järjepidevuse (Radcliffe-Brown 2013: 81–83). Siitkohalt kasvab välja Radcliffe-Browni mõte, et “inimühiskonna struktuur on tervikuna vaadeldav vaid funktsioneerimises” (Radcliffe-Brown 2013: 84). Rogani jaoks on lisaks funktsionaalsusele oluline eseme tähendus. Nimelt on kaasaja esemeuurimuses väga aktuaalne lähtekoht, et kultuurinähtustel on tähendused. Tundmata esemete funktsiooni või tähendust, on need arusaamatud vormid ja vaateleja ei oska neid oma maailmaga suhestada. Seetõttu pole mõtet kasutada üksnes eset uurimuse allikana. Allikatena mängivad palju olulisemat rolli eseme funktsioonid ning seetõttu peaks esemeuurimus keskenduma sellele, kuidas individ ei kasuta eset ja mis tähendust sellele omistatakse. Seejuures tuleb silmas pidada, et tähenduste andmine ja asjade kasutus on pidevalt muutuv protsess. (Rogan 1992).

Kommunikatiivsest ja funktsionaalsest aspektist lähtuvalt võib ühel esemel olla üsna mitu palet. Järgnevalt pakun välja neli lähtekohta, mis on grilli tähenduste analüüsimisel aluseks võetud.

1. Grill kui sepis, meistritöö

Kõik antud töös uuritavad grillid on käsitsi tehtud sepised. Nende autoriteks on asjaarmastajad, kes pole elukutselised sepad. Kuna enamik sepiseid on töö kirjutamise hetkel juba hävinud, siis pole antud töö rõhk uurida sepise vormi või stiili, vaid nende ümber olevat inimlikku konteksti. Inimeste poolt loodud ja kasutuses olevad käsitöö esemed seostuvad inimeste väärtustega ja vajadustega ning hõlmavad minevikku ja olevikku. Need võivad peegeldada aja vaimu, kogukonna uskumusi või indiviidi kogemusi. Need võivad anda vihjeid, kuidas suhestuda maailmaga või väljendada selle looja emotsionaalseid kohanemisi keskkonnaga (Jones 1993: 182).

2. Grilli sotsiaalne funktsioon

Töö uurib grilli suhtes selle sotsiaalse ja kultuurilise keskkonnaga. Kõresaar ütleb, et „Ese ja indiviidi käitumine on tihedalt üksteisega seotud, esemed on integreeritud meie tegevusse. See suhe loob vastastikuse sõltuvusvahekorra eseme ja indiviidi (eseme kasutaja) vahel. Esemed annavad meie tegevusele tähenduse“ (Kõresaar 1999: 8). Esemete uurimine on üks võimalus, kuidas avada inimeste sotsiaalset ruumi. Hilisel nõukogude perioodil kasutatud grille saab kasutada uksena omaaegsesse sotsiaalsesse keskkonda. Esemed sümboliseerivad teatuid kombeid ja elustiile. Uue eseme kasutuselevõtt tähendab uue kombe või elustiiliga kohanemist (Kõresaar 1999: 9).

3. Grill kui identiteeti loov ja toetav ese

Esemed toetavad inimest. Inimene hakkas esiti meisterdama abistavaid tööriistu, et küttida ja toitu valmistada. Nende tööriistade olemasolust sõltus nende toimetulek. Kaasaegne maailm on säärasest maailmast kaugenenud, enamik esemeid, mis inimesi ümbritsevad, pole ellujäämiseks olulised. Me saaksime hakkama paari rõivakomplektiga, aga ometi on meilapid riideid täis. Ka aiagrill on tarbeese, mille olemasolu ei ole tegelikult toidutegemiseks esmatähtis. Need pealtnäha ebaolulised asjad on inimestele vajalikud, sest aitavad konstrueerida ja säilitada minapilti. On kolm viisi, kuidas esemed aitavad minapilti väljendada:

- 1) nende abil saab omanik demonstreerida oma võimu sotsiaalses hierarhias.
- 2) asjad aitavad luua ajaliini mineviku, oleviku ja tuleviku vahele.
- 3) asjad väljendavad inimese kohta sotsiaalsetes võrgustikes.

Esemed aitavad taastada inimese nägemust endast ja kasvatada enesekindlust (Csikszentmihalyi 1993: 20–24).

4. Grill kui eluruumi osa

Grill on osa koduloomest ja eluruumidest. Väljas söögitegemine ja söömine on sild aia ja eluruumide vahel. Koduaeda kujundatakse sarnaselt eluruumidele. Tänapäeval on tavaline, et iluaias on mugavalt sisustatud sööginurk. Sageli on aedade kujundus stiililiselt seotud eluruumide kujundusega. Puhkenurk aias on jätk elutoale, sööginurk aias on jätk köögile või söögitoale (Chevalier 2003: 47–58). Ise sepistatud grill on samuti osa koduloomest, osa eneseväljendusest: „Kodu kujundamist või ümberkujundamist võib vaadelda kui sümboolset tegevust, mille kaudu inimene väljendab seda, kellena ta soovib end näha või loodab teisi end nägevat“ (Kannike 2002: 15).

Töö eesmärk ja lähtepunktid

Käesoleval uurimisel on kaks eesmärki.

Töö uurib, mis asjaoludel tekkis aias söömine ja grillimine kui suhteliselt uudne kultuurinähtus oma tekkimise ajal. Sellel eesmärgil vaadeldakse töö I peatükis kultuurilist ja sotsiaalset keskkonda, mis ümbritses isetehtud grille hilisel nõukogude perioodil. Grillide kasutus ja grillimine sai eestlaste seas populaarseks 1970. aastatel. Et uuritavate grillide aktiivne kasutusaeg on olnud töö kirjutamisest kuni 40 aastat varasem, siis on oluline ka arvestada selle perioodi ajaloolist konteksti. Ühtlasi kompab autor seoseid kehtiva režiimi ja isetegemise vahel. Vastuste leidmisel on aluseks Mäetaguse vallas tehtud intervjuud ning varasemate autorite teoreetilised käsitlused.

Teiseks eesmärgiks on vaadelda grillide funktsioone. Esmane funktsioon on praktiline: toidu valmistamine, kuid lähtudes eelpool kirjeldatud neljast aspektist lisanduvad sellele veel teised funktsioonid. Uurimus püüab tuvastada, millised funktsioonid tõusevad teistest esile ning millised on vähem olulised.

Uurimus lähtub Rogani ideest, et esemed on üks osa kultuurist ning et esemete uurimise kaudu on võimalik selgitada teatud kultuurinähtusi. Esemete nähtav, füüsiline tasand annab ümbritsevast keskkonnast üsna vähe aimu, aga kui pidada silmas ka esemete teisi tasandeid, mis haaravad indiviidi teadlike ideid, väärtusi ja norme ning indiviidi alateadlike norme ja reguleerivaid printsiipe, siis on võimalik kasutada esemeid allikmaterjalidena terve kultuuri uurimiseks (Rogan 1992: 106-107).

Allikad

Käesoleva töö allikateks on 2011. aasta aprillis Mäetaguse vallas autori poolt kogutud intervjuud. Mäetaguse vald asub Ida-Virumaal, valla keskuseks on Mäetaguse alevik. Vallas on kokku 20 küla. 2011. aasta rahvaloenduse andmetel on vallas elanikke 1452 inimest (www.pub.stat.ee). Kokku tehti 8 intervjuud inimestega, kelle majapidamises oli 1970.–1980. aastatel aiagrill. Kaheksast intervjuust on välja valitud põhjalikumaks analüüsiks 5 salvestust, kus kõnelejaid on kokku 6. Informantideks on 4 meest, 2 naist vanuses 61–80. Enamus Informandid on leitud juhuvaliku teel ja lumepallimeetodil (informant suunas küsituleja edasi oma tuttava juurde) Pagari, Atsalama, Mäetaguse ja Uhe külast. Informant Maido oli autorile tuttav juba varasematelt välitöödelt. Informantide valikul oli määrav see, kas nende peres on Nõukogude võimu ajal olnud ise meisterdatud grill. Välitööd toimusid reeglina aias. Informandid tutvustasid endale tuttavas keskkonnas kohta, kus nad tavapäraselt grillisid. Intervjuud on ajaliselt mitmekihilised, sest intervjuude keskkond kutsus esile mälestusi väga erinevatest ajaperioodidest.

Autori side Mäetaguse vallaga on kesine. Seoses õppetööga sattusin sinna esimest korda 2010. aastal Eesti Rahva Muuseumi välitöödele. Seal kohtusin Maidoga, kelle meenutused aiagrillist said määravaks antud uurimuse saamisloos. Pärast teoreetilise materjali kogumist 2010. aasta sügisel, suundusin 2011. aasta kevadel tagasi tuttavatesse küladesse intervjuusid koguma. Kogumine oli seekord mõnevõrra keerulisem, sest elanikud pelgasid pikka intervjuud ajamahukuse tõttu. Nimelt olid tuttavate muljed eelmise aasta välitöödel toimunud liikuma hakanud. Et esimesed kevadised ilmad on kiired tööpäevad, siis oli oluline intervjuud lühikestena hoida. Ainult ühel juhul sai kutse

tuppa teed jooma, ülejäänud intervjuud sai salvestatud püstijalu peenramaa ääres. Seetõttu on intervjuude ajaline pikkus keskmiselt 15–20 minutit.

Intervjuude küsimustiku koostas töö autor ja intervjuude iseloom on osaliselt struktureeritud intervjuu. See tähendab, et intervjuueerija järgis kirjalikult fikseeritud küsimustikku, kuid ei pidanud sellest rangelt kinni. Vestluse kulgu suunati sellisel määral, et kõik intervjuud oleksid hiljem omavahel võrreldavad.

Teise allikana on kasutatud ERMi Korrespondentide Vastuste Arhiivi materjale. Vaatasin läbi 1972. aastal Tiiu Habichti koostatud küsimuslehele “Õuekujundus” saadetud vastused, millest sorteerisin välja Ida-Virumaa kohta saadetud teated. Kokku leidsin kahest KV-st üksteist sobivat vastust, mida kasutasin ka analüüsiks (KV 219; KV 220).

Kolmandaks allikaks on perioodika: 1970.–1985. aastal ilmunud ajakirjad Nõukogude Naine ning ajakirjad Kunst ja Kodu 1970.–1985. aastate väljaanded. Väljaannetest otsisin grillimise kohta vihjeid: ajakirjast Nõukogude Naine grilli retsepte ning ajakirjast Kunst ja Kodu õpetusi grilli ehitamise kohta.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis võetakse vaatluse alla kodu hilise sotsialismi perioodil. Teema avamiseks kasutan erinevaid uurimusi elukeskkonnast, arhitektuurist, kodust ja sotsialismist. Teises peatükis määratletakse arhiivimaterjalide ja informantide alusel ajalist piiri, millal mäetaguselased grillima hakkasid. Püütakse vaadelda, kas grillimise algusaastad erinevad ajast, kus grillimine on muutunud üleüldiseks. Kolmandas peatükis uuritakse grilli erinevaid funktsioone. Töö jõuab järeldusele, et grill ei ole pelgalt tarbeese, vaid kannab endas individuaalseid ja kultuurilisi tähendusi.

1. PEATÜKK: Kodu hilisel nõukogude perioodil

Alljärgnev peatükk avab ajaloolise konteksti perioodile, mil grillimine populaarseks sai. Peatükk koondab erinevad uurimused, mis aitavad selgitada või kontekstualiseerida uue kultuuri nähtuse sündi. Selleks vaatleb töö nõukogudeaegset elukeskkonda, kodu ja jälgib muutusi arhitektuuris. Viimane peegeldab eriti hästi muutusi, mis Eestis hilisel nõukogude perioodil sündimas olid. Käsitletavat perioodi iseloomustab ka kontakti tekkimine Skandinaavia maade ja Eesti vahel, mis on tõenäoliselt elukeskkonnas toimunud muutuste üks mõjutajaid. Erilist tähelepanu tasub antud uurimuse kontekstis pöörata just nõukogudeaegse kodu analüüsile, sest grill, õues söömine, aiakujundamine on otseselt seotud kodukujundamisega.

1.1 Nõukogudeaegne elukeskkond: avalik ja privaatne sfäär nõukogude Eestis

Keskkonnapsühholoog Mati Heidmets (1991) analüüsib nõukogudeaegset elukeskkonda inimvaenulikuna. Ta näeb nõukogudeaegses ühiskonnas suurt lõhet avaliku ja privaatse sfääri vahel ning põhjendab seda sellega, et elukeskkond oli riiklikult planeeritud ega arvestanud inimeste vajadustega. Planeering oli kui kingitus riigilt, mis oma jäikuses defineeris liialt ümbrust ega jätnud ruumi eneseväljendusele. Planeeriti lähtudes keskmisest. Otsest omanikku, nagu keskkonnal polnud. Kõik kuulus kõigile, aga elanikud ei omanud otseselt midagi. Inimestel oli võimalik end identifitseerida vaid väga väikesel alal – korteri siseruumides, suvemajades. Ülejäänud maailm oli ebaturvaline. Vastavalt sellele duaalsusele oli kujunenud ka kaks mentaalsust. (Heidmets 1991: 33.35).

Iga moodne ühiskond, sõltuvalt kehtivast poliitilisest režiimist ja kultuuri eripäradest, arendab välja oma avaliku ja privaatse sfääri, kus avalik tähistab ametlike normidega

reguleeritud valitsevat võimu ja privaatne tähistab üksikisiku eraelu ja intiimset kodusfääri (Zdravomyslova ja Voronkov 2002). Eesti omandab modernse ühiskonna ilme alates 20. sajandi kahekümnendal ja kolmekümnendatel aastatel (Kannike 2006: 217). Alates sellest ajast saame rääkida ka modernsele ühiskonnale omasest avaliku ja privaatse sfääri eristamisest. 1940. aastatel algab Eestis nõukogude okupatsioon, mis kestab 1991. aastani. Seejuures ei saa okupatsiooni aega käsitleda ühtse tervikuna, vaid erinevate ideoloogiliste ajastute jadana, mis tingis jätkuvaid muutusi privaatsetes ja avalikus sfääris (Kannike 2006: 225).

Kannike sedastab, et sõjaeelse Eesti Vabariigi ajal kujunenud privaatne sfäär tugines luterlikule kultuurile ja baltisakslaste eeskujule (Kannike 2006: 219). Inimestel oli kujunenud arusaam isiklikust, mis kuulus väga kitsale ringkonnale ja tajuti piiri avaliku ja privaatse vahel. Nõukogude okupatsioon minetas täielikult seni kehtinud väärtused ja hakkas juurutama uut ideoloogilist elustiili, kus oli vähe ruumi isiklikule, privaatsele elule. (Kannike 2006: 222). Kommunism, mille ideaalsel kodanikul ei ole saladusi riigi ega teiste kodanike ees ei jätagi justkui ruumi inimese privaatsusele (Shlapentokh 1988).

Rääkides ESNV-st, tuleb privaatse ja avaliku sfääri kujunemisel arvestada rahvusliku kultuuri pagasit 20. sajandi alguskümnenditest ja pidevas muutuses olnud nõukogude võimu poliitikat. 1940.–1950. aastad olid tugevate sanktsioonide ja repressioonide aeg, mil inimeste privaatsus ja kodune turvatunne lõhuti. Järgnevatel aastakümnel toimunud muutused poliitilisel maastikul (sula) tingisid ka muutused avalikus ja privaatsetes sfääris. Inimestel tekkis viimaks võimalus vabamalt tegutseda ja ennast kehtiva režiimi raamides hästi tunda. Ka majanduslikus mõttes oli olukord võrreldes sõjajärgse perioodiga oluliselt parenenud. (Zdravomyslova ja Voronkov 2002).

Kannike läheneb probleemile argikultuuri poole pealt ja leiab, et rahvuslikule kultuurile omane privaatne, kestis edasi nõukogude aja ainelises kultuuris. Paljud väärtused transformeerusid millekski muuks ja vältasid edasi kuni nõukogude aja lõpuni. See väljendus näiteks vanu traditsioone jätkavas kodusisustuses, oma kätega ehitamise soovis või hoolikalt läbi mõeldud isikupärase korteri värvilahenduses (Kannike 2006: 219).

On vaieldav, kas nõukogudeaegsest ühiskonnast rääkides on üldse paslik kasutada termineid avalik ja privaatne, mis on omased demokraatlikule läänemaailmale. Kindlasti omavad nõukogude aja avalik ja privaatne muid tähendusi kui avalik ja privaatne, mis kõnelevad demokraatlikust ühiskonnast (Kannike 2006: 222). Selle probleemi ületamiseks pakuvad Elena Zdravomyslova ja Viktor Voronkov (2002) selle teema käsitlemiseks kolmanda sfääri - mitteametlik avalik. See on nn hall ala avaliku ja privaatse vahel. Mitteametlik avalik on privaatne selles tähenduses, et sfääri tegevust ei kajasta avalik meedia ja valitsev ideoloogia pigem ignoreerib selle olemasolu. Avalik on sfäär selles tähenduses, et sfääri tegevusruumiks on avalikud, ideoloogia poolt tolereeritud kohad, nt töökoht, ametiasutused. Mitteametlik avalik sfäär on, erinevalt ametlikust, reguleeritud suuliste reeglitega, mille üheks populaarsemaks variandiks oli riigis valdav topeltmõtlemine. Topeltmõtlemine avaldus näiteks omaalgatuslikes riigivastastes liikumistes, varimajanduses või Lääne – Euroopa kultuuri matkimises (Zdravomyslova ja Voronkov 2002).

Ka Kirsti Jõesalu kasutab nõukogudeaegse Eesti ühiskonna analüüsimiseks toetudes Marc Garceloni ja Zdravomyslova & Voronkovi eristustele kolmest osast koosnevat mudelit. Mudel sarnaneb Zdravomyslova ja Voronkovi eristusele, kus avalikule ja privaatsele sfäärile on toodud lisaks kolmas sfäär. Jõesalu formuleerib kolmanda sfääri sotsiaalseks alaks, mis sisuliselt tähistab ametlikult sanktsioneeritud suhtlemisega ala ehk töö ja töökohaga seotud tegevusi. Siinkohal on märkimisväärne, et peamine tegevus toimub privaatses ja sotsiaalses sfääris, kuid partei elu ehk avalik ametlik sfäär jääb indiviidi jaoks kaugeks (Jõesalu 2006: 94).

Selles kontekstis tekkis ka grillimise kultuur. Et nõukogudeaegset ühiskonda analüüsivates mudelites paigutatakse kodu ja kodus toimuv privaatsele sfäärile, siis tuleb ka grillimist selles sfääris vaadelda. Nii on grillimine midagi mida iseloomustab suletus välismaailma eest ning isetegemise, isekujundamise rõõm. Ka informantide meenutuses on grillimise algusaastaid iseloomustanud perekesksus. Sellest juba lähemalt II peatükis.

1.2 Nõukogudeaegne kodu

Privaatsest sfäärist rääkides on keskne kodu mõiste. Anu Kannike defineerib kodu individikeskselt: „Kodu on seal, kus inimene end kõige suuremal määral iseendana tunneb, kus tema identiteet on kõige selgemini väljendunud. Inimene mitte niivõrd ei kuulu kodu juurde kui kodu inimese juurde“ (Kannike 2002:14). Sealjuures on kodu ikkagi ruum, asjadest koosnev keskkond. „Kodu uurimises on oluline jäädvustada, kuidas asjad on ruumis organiseeritud ning kes, millal ja kuidas neid kasutab“ (Kannike 2002: 13). Kodu väljendab selle omaniku imagot, väärtushinnanguid ja kohta sotsiaalses struktuuris. Viimane avaldub kodukujunduse stiili- ja maitseküsimustes. „Kodu kehastab perekondlikke väärtusi ja traditsioone ning järjepidevust“ (Kannike 2002: 16). Kodu on võimalus inimesel ennast teostada ja loominguliselt väljendada. (Kannike 2002: 15-17). Kannikese uurimus ei hõlma aeda, aga antud uurimuse kontekstis käsitlen ma aeda kodu osana ja lähtun Kannikese uurimuses jõutud järeldustest, et kodu peegeldab selle omaniku identiteeti ja väärtushinnanguid. Selliselt vaatlen ka aeda ja grilli kui selle omaniku identiteedi peegeldajat

Hoolimata sõjajärgselt 1960ndatel aastatel tekkinud veidi vabamale ühiskonnale, jäi Eestis siiski kestma varasematel aastakümnetel välja kujunenud sulgumine. Kodust oli saanud suletud ruum, mis kaitses ebaturvalise väliskeskkonna eest. Privaatse elu taandamine kodu seinte vahele oli vastureaktsioon traumaatilistele tingimustele, mida taasloodi Eestis kogu nõukogude perioodi vältel. Nõukogulik väliskeskkond vastandus kaosena turvalisele kodu keskkonnale. Ilus, puhas ja korralik kodu vastandus avalikule sfäärile ja Nõukogude süsteemile üldiselt ning nii oli kodu kaunistamine ka osa vastuseisust kehtivale ideoloogiale (Kannike 2005: 77-81). Kannike on öelnud: „Kodukultuur kõige laiemas tähenduses (esmajoones eramu-) arhitektuurist ja sisustusest koduste käitumisnormideni oli sfäär, kus väljendati soovi eristuda sellega, et tõmbuti avalikust elust alternatiivsesse – tsiviliseeritud mikromaaailma“ (Kannike 2002: 60).

Nõukogude ühiskonda on võimalik kirjeldada mudelitega, mis eristavad erinevaid tunnetuslikke sfääre. Populaarne jaotus on Zdravomyslova ja Voronkovi mudel, kus ühiskonda iseloomustavad avalik, privaatne ja mitteametlik avalik sfäär (2002). Eestlaste

tööelu uurinud Jõesalu kasutab ühiskonna iseloomustamisel lisaks avalikule ja privaatsele sfäärile sotsiaalset sfääri (2006: 94). Nõukogude Eesti uurimustes kuulub kodu rangelt privaatsele sfäärile. Kodu oli koht, kus ei pidanud kartma sanktsioone ning sai ennast julgelt väljendada. Grill ja aias söömine on samuti kodukesksed tegevused ning neid saab vaadelda privaatse sfääri raamides. Antud töö kontekstis on oluline just eneseväljenduse aspekt, mis sai just privaatse sfääris toimuda.

1.3 Uuendused nõukogude arhitektuuris 1960. aastatel

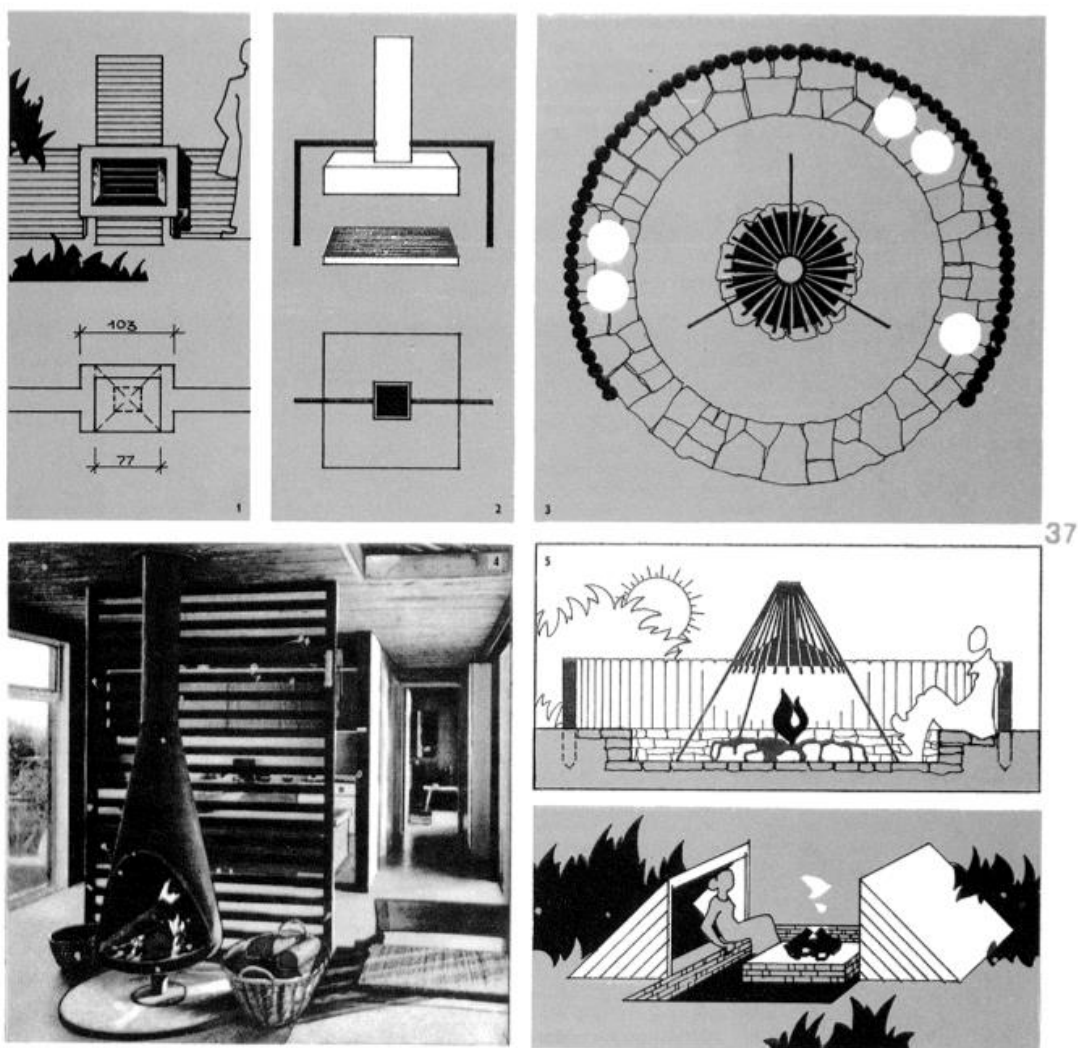
Hruštšovi sula tõi kaasa ühiskonnas uuenduste laine. Antud töö seisukohast on huvitav vaadelda uuendusi elamuehituse vallas, sest need on otseses seoses ka vaba aja veetmise võimalustega aias. Eesti elamuehituses on valdav skandinaaviapärasus, millele leiab isegi tüüpprojekteerimises küllaldaselt vihjeid. 1960. aastal valmis Tallinnas Lillepaviljon, mis on skandinaavialiku laine parim näide. Märkimisväärne on hoone avatus ja selle sulandumine looduskeskkonda. Sama joon jätkub sel ajal populaarseks saanud suvekodude ehituses. Uues looduslikus miljöös leidsid kasvupinda ka uued vabaaja veetmise viisid. 1966. aastal valmis Lillepaviljoni külge kohvik „Tuljak“, mille juurde oli ka kavandatud terrass, mis oli mõeldud šašlõki küpsetamiseks. (Kalm 2002). Selles laines uuenes ka kodusisustus. Seni vanamoodne sisustus asendus heledamate, kergemate ja moodsamate esemetega (Kannike 2002: 60-61). Ülal kirjeldatud muutused jõudsid varsti ka isehakanud meistriteni. Seejuures oli oluline roll ajakirjandusel, mis üha intensiivsemalt asus jagama näpunäiteid kodukujundamises.

Aastatel 1958–1990 ilmus Nõukogude Eestis ajakiri Kunst ja kodu, mis tutvustas uusi lahendusi kodu ehituse ja kujunduse vallas. Ajakiri tutvustas tarbekunsti näitusi ja kajastas päevakajalisi kunstnikke, arhitekte ja disainereid ning pakkus lahendusi, kuidas kodu käepäraste vahenditega kaasajastada, õdusaks muuta. 1972. aasta kolmas number on pühendatud suvekodudele. Numbris leiab näpunäiteid suvila ehitamiseks, sisustamiseks ja suvila ümbruse haljastamiseks. Artiklis „Kamin“ peatutakse pikemalt ka grillidel ning pakutakse erinevaid ehituslahendusi. Grillimise ideed tutvustatakse nii: „Suvel soojadel õhtutel on mõnus istuda tule ümber. Tulel võib otse seltskonna silme all

valmistada maitsva eine, tuld on ka lihtsalt tore vaadata. Vaheldust tavalisele kaminale pakub eriti toidu valmistamiseks mõeldud grill. Lihtsa grilli võib valada betoonist või laduda tellistest. (Raid 1972: 34). Ajakirjas on ka joonised, mis õpetavad lihtsate võtetega ehitama grilli ja kujundama aeda puhkenurka (Raid 1972: 37).

Võib ilmselt üsna julgelt oletada, et ülal mainitud muutused ja uuendused leidsid üsna pea tee arhitektide kavanditelt ja kunstiväljaannete lehekülgedelt ka isehakanud meistrite sekka. Ent oleks üsna poolik järeldada, et koduaias söömine ja aedade mugavdamine lõõgastumiseks on protsess, mis on tulnud nõ ülalt alla kõrgkultuurist rahva sekka. Õues söögi valmistamine ja söömine on olnud siiski pikalt traditsiooniks ka eestlaste seas.

Lihtsad joonised selgitamaks grillide ehitust ajakirjas Kunst ja Kodu (Raid 1972: 37).

Kokkuvõtvalt oli nõukogudeaegne kodu kui oaas kõrbes, kus inimene sai ennast hästi tunda ning luua endale turvalist maailma. Kodu kuulus suletud privaatsesse sfääri. Et riigi poolt kontrollitud avalik sfäär oli oma kontrollituses ahistav, siis hoogustus isetegemine kui eneseväljenduse võimalus. Skandinaavia maade eeskujul hakati looma endale loodussõbralikku, hubast kodu. Selle raames hoogustus ka aiagrillide meisterdamine.

2. PEATÜKK: Grillimine Mäetaguse vallas hilisel nõukogude ajal

Alljärgnev peatükk otsib vastust küsimusele, mis ajal grillimine Mäetaguse vallas populaarseks sai. Vastuse leidmiseks uurisin tagasivaatavalt eestlaste kommet õues süüa teha, kasutan arhiivimaterjale ning välitööl kogutud informatsiooni. Peatüki teine osa analüüsib seda, millisena informandid grillimist mäletavad ja kuidas erines toleaeagne grillimine tänapäevasest grillimisest.

2.1 Grillimise algusaastad

Taluõuel söögitegemine on Eestis juba vana komme. Suveköögid on eestlaste majapidamises olnud olulised hooned kuni 20. sajandini. 18. sajandil oli olnud igas talus suveköök või lahtine keedukoht. 19. sajandi teisel poolel hakati ehitama elamutesse üha enam korstnatega kütekoldeid ja sellega seoses hääbus vajadus suvise keedukoha järele. Juba 20. sajandi esimesel poolel on suveköögid Eesti taluhoovidest valdavalt kadunud (Troska 1977: 95–125). Seega ei saa 1970.–1980. aastatel populaarseks saanud grillimist seostada suveköövide traditsiooniga, sest kahe kultuurinähtuse vahel on suur ajaline vahe. Samuti on suveköögil grillist mõnevõrra erinev funktsioon. Soojal ajal tehti kogu talu söök suveköögis (Troska 1977: 96). Nõukogude ajal seostub grillimine pigem sotsiaalse tegevusega, see on seotud pigem vaba aja veetmisega ja pidustustega kui argipäevase söömisega.

1972. aastal andis Eesti Rahva Muuseum (sellel ajal Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum) välja Tiiu Habichti koostatud küsimuslehe “Õuekujundus”. Küsimusleht koosnes kümnest küsimusest, millest siinse töö kontekstis on oluline küsimus number üheksa: “Kas on majapidamises puhkenurk (pinkidega, lauaga), lehtla, aiamaja? Kirjelda ligemalt” (Habicht 1972). Küsimuslehele on saadetud Kohtla-Järve rajoonist (tänapäeval Ida-Virumaa maakond) 1973. aastal 11 vastust, millest neli vastab

küsimusele eitavalt (KV 220, lk 211; KV 220, lk 215; KV 220, lk 787; KV 219, lk 558). Kolm vastajat on jätnud vastuse tühjaks (KV 219, lk 570; KV 219, lk 554; KV 220, lk 783). Ainult neli vastust on jaatavad, aga need nimetavad ainult pinke, laudu ei ole üheski aias (KV 219, lk 574; KV 219, lk 566; KV 219, lk 562; KV 220, lk 219). Sellest võib järeldada, et 1970. aastatel ei olnud Ida-Virumaal aias sööginurkade sisseseadmine ning aias söömise komme tõenäoliselt veel levinud. Julgemate järelduste tarvis on materjali siiski vähe.

Samast perioodist leiame ajakirjast Nõukogude Naine õpetuse grillimise ja liha ettevalmistamise kohta. Et Nõukogude Naine oli tol ajal ainus säärane väljaanne, siis võib üsna julgelt arvata, et ka Mäetaguse vallas leidis selle lugejaid. 1974. aasta juuni numbris on rubriigis “Targu kodus talita” Ida Savi artikkel “Sütel praetud liha”. Artiklis nendib Savi, et liha praadimine sütel on vanast ajast populaarne toiduvalmistamisviis, mida ka tänapäeval laialt kasutatakse (1974: 30). Artiklist leiab detailse juhendi kuidas ja millest saab marinaadi teha ning kui kaua liha küpsetama peab. Autor nimetab šašlõki lihadena lamba-, sea- ja ka veiseliha. Marinaadiks soovitab õrna äädika marinaadi või sidrunimahla (Savi 1974: 30). See on ka ainuke artikkel Nõukogude Naises perioodil 1970 – 1985, mis käsitleb grillimist põhjalikumalt. Rubriigis “Targu kodus talita” tuuakse suvetoitadena esile kergeid suppe ja salateid. Grillimist mainitakse veel artiklis “Puhkus, kämping, nädalalõpp”, kus nimetatakse grillimist üheks parimaks toiduvalmistamise meetodiks ning artiklile on ka lisatud retsept “Seakarbonaad vardas” (Petti 1973: 26–27). 1970. aasta juuli numbris ei räägita šašlõki tegemisest grillis, vaid kaminas. Artikkel ise julgustab lugejat suviseid pidusid pidama õues kamina või lõkke ümber (Eesmaa 1970: 27).

Näib, et grillimise komme on juurdunud Mäetaguse elanike sekka 20. sajandil. Väheste andmete põhjal võib ainult oletada, et grillimisest sellisel kujul, nagu me seda tänapäeval tunneme, saab rääkida alates 1970. aastatest. Kindlamalt võib väita, et alates sellest perioodist hakkas nähtus üha populaarseks muutuma ning leidis kajastust ka perioodikas. Varasemalt on teateid küll koduõues söögi valmistamisest, kuid seda ei saa samastada grillimisega.

2.2 Grillimise algus Mäetaguse vallas informantide meenutustes

Informandid ei leidnud päris üksmeelt vastates küsimusele, kust võis grillimise komme Eestisse ja ühtlasi ka nendeni jõuda. Kõige enam seostati siiski grillimist Gruusias populaarse šašlõkiga, mis siis nõukogude ajal Eestisse levis.

No jah, šašlõkk on tulnud sealt Gruusia ja Armeenias ja sealt ikkagi, Kaukaasiast jah! Ikka sealt kandist jah, alguses öeldi siin kah, et kõrvetati liha jah. Toores liha jah, lõigati ribadeks või siis pärast pandi isegi viinerit ja sardellid lõigati pooleks ja need ka ja kanakintsu seal ja nii, toores liha jah, ikka toores liha (Hans, 80).

Ma ei oska teile öelda, ütlen teile niimoodi, et meie eesti rahvas vanasti, tead, ei pidanud, see on ikka tulnud nüüd kuskilt sisse. Ma arvan, et ta on kuskilt, kas Gruusiast sisse tulnud. Kas ta ei ole Gruusiast sisse tulnud (Harri 66)?

Grillimine võidi selgeks saada ka sõjaväes olles. Vene sõjaväes puutusid eestlased kokku teiste maade kultuuridega ning rändasid mööda NSVL-u. Sõjaväest tagasi tulles on nähtut kodustes tingimustes edasi arendatud.

Sealt, kui olid mul need sõjaväe kaaslased, kellega koos tegime, kes tegivad ikka paremat, niisugust asju [grill liha], aga mitte nii. Venelastest mitte, mitte venelastelt [viitab mitte vene rahvusest sõjaväe kaaslastele]. [---] Ja siis eestlane on võtnud selle suurt vedu, tead, siit tagant vankrirattast kinni ja hakand vedama. No jaa, eks ta nii tulebki (Harri 66).

On ka võimalik, et grillimise komme tuleb Eestisse hoopis Lääne-Euroopast. Mart Kalm arutleb selle üle, et grillimine ja suvilate ehitus, on tulnud Eestisse läbi Skandinaavia maade arhitektuuri. Alates 1960. aastatest annab kohalikule arhitektuurile tugevat tooni looduslähedus, mille raames ilmuvad linnapilti rohelised terrassid, millel saab ka grillida (Kalm 2002). Ka informant Ellen seostab grillimist lääne mõjudega üldisemalt.

No eks see hakkas tulema ikka välismaalt, meile juba seda, läbi imbuma, seda igasugust asja. Küll pandid riided ette [viide raudsele eesriidele], et ei saaks, aga ikkagi tuli midagi (Ellen 61).

Grillimist võib näha varasema lõkke peal liha küpsetamise kombe jätkuna. Mäletatakse, et ka noorena käidi perega piknikul ja küpsetati vardas kala või liha.

No meie peres, teatud mõttes grilliti juba siis, kui mina väike olin, aga see oli, seda mitte ei nimetatud siis grillimise all, lihtsalt vardas küpsetati, suitsetati niimoodi, aga siis ei grillitud. [---] Siis ühesõnga vardas küpsetati nii, nagu praegult liha, küpsetati kala põhiliselt ja siis niisugused ribikondid, need läksid ka siis, aga muidugi mitte ei olnud siis sellises kastmes ega ennem ei leotatud neid lihtsalt. [---] Meil tihtipeale olid niisukesed, no ma ütlen, et siis oli roheline minek, aga läksime jõe kaldale või järve kaldale ja seal sai vähki nii palju püüdnud ja tuli üles, ämbrite viisi keetsime vähki (Elle 70).

Grillimist seostatakse ka liha ja kala suitsetamisega. Pärast intervjuu lõppu, pildistamise ajal selgus ka, et näiteks Hansu grill (vt foto lk 36) kuulus komplekti, kus oli lisaks veel lihtne suitsuahi. Ellen loob sellise seose ka intervjuus.

Mina olin veel pisikene, sündisin, kui meil oli niukene keldri mägi ja sinna sisse oli tehtud suitsuahi ja ilmselt see kõik, see kalade suitsetamine ja kõik see hakkas. Isa oli mul kalamees ja peale selle läksid lihad ja mida iganes siis hakati (Ellen 61).

Informantide meenutustes hakati enam-vähem ühel ajal grillima. Majapidamistesse hakkasid tekkima grillid ja juurdus grillimise komme 1970. ja 1980. aastatel. Kümneaastane ajapiir on ilmselt seotud ka informantide vanusega. Vanemad informandid mäletavad grillimist juba 1970. aastatest ja nooremad 1980. aastatest.

Seitsmekümne viiendal aastal umbes, sest seitsmekümnendal abiellusime siia. Umbes seitsmekümne viiendal aastal jah, siis meil olid jah õues, noh sai grillitud niimoodi liha jah ja no suitsukala ka muidugi. Aga no suitsukana! See oli – ohh. Meil oli ju siin kana mitu tükki (Elle, 70).

See [grill] on juba seitsmekümnendatel tehtud, no lihtne niisugne. Mis te mõtlete? Grillimise jaoks üks (Hans, 80)?

Ei, ta [grillimine] on ikka pikemalt. Kaheksakümnendate lõpul (Harri, 66)

Informantide mälestuste järgi on aias grillimine populaarseks saanud 1970. aastatel, kuigi vardas liha küpsetamise komme on palju varasem. Küsimusele, mis õhutas just siis inimesi grillima, ühtset vastust ei leitud. Mitmel korral loodi informantide poolt seos grillimise ja grusiinide šaslõki küpsetamise vahel. Informandid ei mäletanud, et oleksid retsepte või juhiseid grillimiseks saanud ajakirjadest või mujalt meediast. Informandid peavad oluliseks, et ka marinaadid koostati ise katsetades ja proovides.

Üldjoontes kattub aeg, mil informandid hoogsamalt grillima hakkasid ajaga, mil grillimine perioodikas kajastust leidis. Lisaks praktilistele õpetustele andis ajakiri kui avaliku sfääri hääletoru ka teadet nõukogude inimesele kohasest õigest ja kohatust väärast käitumisest. Ideaalne nõukogude inimene seab alati riiklikud ja sotsiaalsed huvid enda vajadustest ettepoole (Shlapentokh, 1989: 19). Et retsepte grillimise kohta leidub ajakirjades väga vähe, siis võiks väita, et grillimine ei leidnud avalikku tunnustust, aga ka mitte laitust. Suvistest "Targu kodus talita" rubriikidest leiab korduvad õpetused külmade supptide ja kergete roogade valmistamise kohta, aga grillimisele viidatakse ka, kui toredale alternatiivile, mida on võimalik teha.

2.3 Grillimine perekonnaringis

Sõjajärgset perioodi Eestis iseloomustab võõrandumine väliskeskkonnast ja sulgumine kodu sfääri. Tugev eristus privaatse ja avaliku sfääri vahel kestab kuni nõukogude perioodi lõpuni. Anu Kannike on öelnud: „Kodu funktsiooniks sai piiri tõmbamine, sissetungi piiramine ja välise filtreerimine“ (Kannike 2002: 60). Sama autor viitab ka nõukogudeaegsele kodukultusele, kus kodust sai püha keskkond. Nimelt sattus religioon nõukogude ajal riikliku põlu alla. Kannike näeb, et religioosne mõtlemine ei kadunud ära, vaid kandus lihtsalt teistesse väljenduslaadidesse edasi. Kodu loomine ja kujundamine

hakkasid kandma erilist püha tähendust. Isetegemine sai üheks viisiks, kuidas konstrueerida privaatsust. Kodust rääkides on tähenduslik oma kätega ehitamine (Kannike 2006: 219)

Ka iseseostatud grillid on osa pühast koduloomest. Grilli ümber pääses sööma vaid valitud hulk inimesi. Võib järeldada, et grillimine kuulus argielu sakraalsesse poolde, vastandudes argistele toimetustele. Nõnda on nõukogudeaegne grillimise komme mõnevõrra erinev tänapäevasest grillimisest. Ka informantide meenutustes esines eristus tänapäevase grillimise ja endisaegse grillimise vahel. Tänapäevaks on grillimine midagi väga argist ja seltskondlikku. Nii sain välitööde käigus hulganisti kutseid osa võtma tulevastest grillimistest. Seejuures ei olnud oluline, et olin võõras külaline. On kodusid, kus suvel ilusa ilmaga ei möödu nädalas päevagi grilli üles soojendamata. Nõukogude ajal oli grillimine tegevus, mida tehti lähedaste sõprade ja perekonnaringis. Toona oli grillimise komme harvem ja perekonnakesksem. Kitsas ring grilli ümber võis olla ka toidu defitsiidi tõttu. Defitsiidile vihjab vaid üks informant, kuid mäluspetsiifikast sõltuvalt ei pruugi sellised asjad meeles püsida ning see võib olla ka üks põhjus, miks seda ei mainita (Kõresaar 2003). Sellest hoolimata hoidis grillimist perekesksena ka jahimees Maido, kelle peres on liha alati külluses olnud. Kui küsisin endiselt jahimehelt, kas grillimine käis suuremate pidude kõrvale vastab ta eitavalt. Vastuseks saan hoopiski küllaltki segase ülestähenduse perekonnaliikmete kohta. Maido ei maini intervjuus kordagi sõpru, aga see võib tulla asjaolust, et mehel on väga suur perekond ning peo tarvis polnud võõraid vaja kutsudagi.

Ega meil ei ole niisugust pidu nagu kunagi olnud, suur laud ja... Kui juba lapselapsed suuremaks ja enne ka... Enne mul külimehed olid, vahel tulid siia ja siis oli ka. Viiekesi me olime. Abikaasal oli neli õde. Viis tüdrukut oli, siis neid külimehi jätkus. Seal hulgas oli kõiki (Maido, 70).

Elleni ja Enno majapidamises grillitakse nüüd igal nädalavahetusel. Grillimise algusaastatest mäletavad nad, et grilliti perekonnaringis ja et ka liha nappis.

Siin käib meil nüüd laupäeviti ja pühapäeviti see [grillimine] ja kõik asjad on siin ja kõik

*siin tehakse. Siin grillitakse nii, et pere korjab kokku ja sõbrad ka veel meil. [--
-]Tegelikult, ei old siukest asja [minevikus sõpradega grillimisest], aga tuli juba moodi
juba pulmad, väljas peeti. Pandi üles siukseid ajutisis selliseid, kus pandi kiled ümber ja...
See oli ikka no, eks neid võimalusi oli ka, meil oli suur prere ja nii, et noh ega ei olnudki
seda võimalust kah, ei olnud seda liha üldse nii laialt saada.*

Grillitud toit söödi õues. Peredel oli õuele kujundatud söömiseks laud ja toolid. Enamus
õuekujundusi on praeguseks ajaks juba hävinenud või teinud läbi täieliku uuenduse.
Elleni ja Enno kunagine müüriäärne haljastatud sööginurk on nüüd aiamaaks kaevatud ja
uus katusega istumispaik valmimas.

Elleni ja Enno endine sööginurk on nüüd kasutuses peenramaana.

Maido kännust tehtud laud püsib vanal koha peal, aga vajab uuendamist. Plaanis on uus
lauaplaat teha.

Nüüd on lumi jälle katki teind, ma pean hakkama jälle uut tegema. Sai kunagi metsa teha. Hästi jäme kuuse käänd ja mis teha? Lõikasin pealt siledaks, tegin laua. Noh, vahest ikka tulevad siia lapsed ja lapselapsed. Juba päris hästi siginenud, siis läheb ikka vaja (Maido, 70).

Maido sööginurk on ajahambast puretud.

Väiksema grilli sai ka reisile kaasa võtta. Hans meisterdas nõnda väikese grilli, et seda sai hõlpsasti transportida:

Oli ikka suur asi, kui suvel sai väljasõit randa või metsa või kuhugile, siis ikka see šašlõki materjal tuli kaasa. Kas teeme šašlõkki ka? Jaa teeme, teeme! Auto oli siis, no mingisugune selline oli ikkagi kaasas, palja maa peal ei tehta tuld, tulekahju kõik lahti, siis võeti niisukene, mis ta on – primitiivne, lihtne ja kõike puha, aga ajas asja ära ja ajab siinamaani kah! Iga suvi siin ikka oma sünnipäevi pean siin õues oma sõpradele ja siis vahel mõni õlle õhta. Niimoodi ilusad õhtad, ikka jah (Hans, 80).

Marinaadide retseptid tehti enese ja sõprade nõu järgi. Ajakirjade retsepte ei mainita. Retseptid olid pidevas arengus ja muutumises.

Need tehti ikka ise. Pandi sibula pääle tomati või siis purki pandi, pandi siis lihapurki algus, aga nüüd on ju kõik müüa, lihakombinaadid teevad kõik neid šašlõkke. Aga see oli ikka jaa, siis hakkas niimoodi see asi minema, et alguses ise, ja siis juba naised võtsid seal kinni ja siis teeme ikka. Paneme ise purki! Pipart, äädikas, sibul tomat ja tillid ja igasugud vürtsid ja siis jah (Hans 80).

Õues söögitegemine ei ole eestlastele võõras komme. Suveköögid on siin olnud kuni 20. sajandi alguseni. Siiski on grillimise hoogustumisel ja suveköövide hääbumise vahel nii pikk ajaline periood, et neid kahte kommet ei saa vaadata üksteise jätkuna. Informandid mäletavad, et grillimine sai hoogu 1970. – 1980. aastatel. Samal perioodil ilmub ka ajakirjades artiklid, mis tutvustavat uudset lihaküpsetamise viisi.

Tänapäeval on grillimisest saanud midagi väga argist. See on loomulik suvetoidu osa. Informandid rääkisid muutusest grillimise kombes. Nimelt nõukogude ajal ei grillitud nii sagedasti ning aias einestati valdavalt perekonnaringis.

3. PEATÜKK – Grilli erinevad funktsioonid

Töö sissejuhatavas osas oli juttu grilli funktsionaalsest aspektist. Alljärgnev peatükk vaatleb põhjalikumalt uuritavate grillide nelja funktsiooni, mis tõusid esile informantide meenutustes.

3.1 Grill kui tarbeese

Grilli esmaseks funktsiooniks on söögi valmistamine. Grille meisterdades pidasid meistrid silmas, et nende peal oleks hea süüa teha. Kõik töös uuritavad grillid on oma konstruktsioonilt väga lihtsad. Neljast kõnealusest grillist on säilinud kaks. Teised kaks olid intervjuude tegemise ajaks juba hävinud, kuid kirjelduste järgi olid need olemasolevatega väga sarnased. Kaks alles olevat grilli on metallist sepiused, mille ehitamisel on silmas peetud selle praktilist funktsiooni. Esemek kaunistamisega pole kumbki meister vaeva näinud.

Maido keevitas oma grilli kokku rauast plaatidest. Nii on moodustatud nelinurkne tulease, mille peale saab asetada küpsetusvardad. Külje peale on tehtud õhugaugud, et tuli hingata saaks. Algsel grillil olid ka teisaldatavad jalad, aga nüüdseks on need juba kadunud.

Maido grillil käivad ka jalad alla. Nurkades on näha jalgadele mõeldud kinnituspesad.

Ei no, eks sellel ajal jah, no ma ei teagi, seda sai kodus või teha nii ühes kui teises kohas ja vaatan, et milline ta on, et mida ma teen. Keevitan kokku, siis mõtlen, et teen augud külge. Alguses proovisin, no ei hakanud põlema hästi. Teen augud külje peale ja no edasi, põleb ka ja vardad olid olemas. Mis seal ikka (Maido, 70)

Hansu grill on sepi- ja küttekütetõrjast. Küna on väiksemaks lõigatud, lahtised otsad piiratud nelinurksete otsaplaatidega. Nendest moodustuvad ka grilli jalad. Otstesse on puuritud õhu augud ja küpsetusvardad toetuvad küna servast natukene kõrgemal jooksvetele rauast torudele. Viimased kinnituvad otsa plaatidel (Vt foto lk 36). Hans kirjeldab oma grilli tegemist järgmiselt:

No siis tehti neid igasuguseid. See oli mul suurem, pikem ja kõrgem kõik, aga siis pärast hakkas, siis Moskvitšile sinna paki raami sisse ja... Siin tuleb need vardad peale, roostevabad vardad. Noh, siis paned sinna vorsti või liha või... Tuli siia sisse ja siit

niimoodi. No niisugune primitiivne, no alguses oli ju, aga nüüd on ju müüa igasugu moodsad ja värgid ja asja ja kõike puha ja... [---] Augud selleks, et siis saab õhku tead, tuli on siin sees, lepa puud siin sees. Muidu alguses kuivad ja siis pärast tulevad toored ja siis nii annavad head suitsu lõhna ja, aga siin augud selleks jah, et tõmbab, õhk käib läbi, et siis tuli saab põleda ühesõnaga (Hans, 80).

Enno grill, mis põles aastatega läbi ja on nüüd prügimäel, oli samuti ümara põhjaga.

Ei midagi erilist jah, ja mina teen jah, ma niukest toru, toru sai lõigatud jah... pikuti sai lõigatud pooleks ja sealt sai kaks tükki. No sellisest jõmedast torust (Enno, 71).

Ükski meister ei tunnistanud, et oleks grilli konstrueerides kasutanud mõne ajakirja või tehnikaväljaande abi. See oli miski, mida nähti kusagil sõbra või tuttava juures ning tehti oma tarkuse järgi järele.

Rohkem ikka vaatad silmade järgi, kuidas keegi teeb ja paned kõrva taha. Ise õppinud keevitaja (Maido, 70).

3.2 Grill kui eneseväljendusvahend

Enamus majapidamises leiduvaid asju pole inimestele ellu jäämiseks olulised. Suurem osa esememaailmast on butafooria, millega inimene väljendab oma sisemaailma, oma identiteeti. Asjad aitavad inimestel konstrueerida ja säilitada enese mina pilti ja seda teistele väljendada (Csikszentmihalyi 1993). Nii saab grilli omanik väljendada oma sotsiaalset iseloomu ja perekonna lembust pelgalt sellega, et suvel seisab tema aias grill. Elle on külalislahke inimene, kellele meeldivad külalised ja läbi grilli saab ta sellest rääkida.

No kuidas kunagi, kui ikka sõpru on ikka nii palju, kui meil on, siis ma arvan, et üksi ei

saa. Kui nägid, et tuli on õues, siis tuli ikka üks ühest nurgast, teine teisest nurgast. See käib ikka niimoodi, maal käib niimoodi, aga no linnas, linna inimesed, see on teine elu, aga maal on teine elu ja peaks ütlema, et maa inimesed on natukene rohkem külalislahkemad (Elle, 70).

Maidol on suur perekond ja ta hindab oma perekonnaga koos veedetud aega. Grillimine on neile perekeskne tegevus ning grillimisest rääkides läheb jutt sageli külimeeste ja poegade peale. Grillimisnurk aitab Maidol illustreerida talle olulisi perekonnasuhteid.

Jaa, jaa, Katust lõime oktoobri pühade aeg, novembrikuus. Tuiskas, lörtsi sadas ja keegi siit, autod sõidavad mööda, vaatavad, et need hullud panevad, löövad katust. Külimees istus katusel, näitleja oli see [n.n], selle vend oli minu külimees, ka niisukene igavene lõuapoolik. See purjus. Täis katusel ja laulab ise: "Nii hea on olla siin!"

Kõnealustel grillidel on veel teinegi tasand. Kuna need on käsitööna tehtud, siis räägivad grillid lugu oma meistri ja oma loomise aja kohta (Jones 1993). Anu Kannike on öelnud nõukogudeaegse kodukujunduse kohta „Pea ainsad kättesaadavad kodukujunduse vahendid olid käsitööesemed. Kuivõrd see, mida riik ehitas, tootis ja propageeris, oli tavaliselt madala kvaliteediga ja ebausaldusväärne, sai inimene ka hiljem kindel olla vaid iseendas, oma isiklikes oskustes, töös ja maitstes. Asjade isetegemine sai põhiliseks privaatsuse, individuaalsuse ja turvalisuse loomise vahendiks, see võimaldas kontrollida vähemalt oma vahetatut intiimset elukeskkonda (Kannike. 2005: 81). Ka selle töö tarbeks tehtud intervjuudes on isetegemisel informantidele eriline tähendus.

Täpselt, kui ise teed midagi valmis, siis sul on hing kohe rahul, et ma suutsin seda teha, et ma tegin selle valmis. Ma ei tea, et võibolla küll, et kuidas keegi seda võtab, aga... (Elle, 70).

K: Kas selline ise nikerdamine teeb rõõmu ka?

Jaa! See oli huvitav teha ja siis noh lihtsalt huvi sellepärast, et omast peast mõtlesid välja selle asja. Kui sa nägid sõbral, kellelgi kellel oli, no vanasti ütleme nagu vanal Eesti ajal, siis kui nägid seal midagi, siis võtsid seal selle eeskujuks või noh. Umbes niimoodi oli, aga ma proovin natuke teistmoodi teha, et ta töötab kiiremini või et ta oleks pikem või

võimsam või kõrgem või suurem või niimoodi on jõudsam, et kuidagi niimoodi, et saaks kiiremini või moodsam, ilusam ja või noh materjali oli ja. No lubati teha ka töö juures. Asutus oli ka niisugune ja ülemused lubasid teha omale ka ja sai ülemustele ka tehtud. Nagu käsi peseb kätt, vanasti öeldi (Hans, 80).

Ülal viitab Hans tavalisele praktikale hilisel nõukogude perioodil, mil töö juures valitsesid kolleegide vahel head suhted ning sageli toimis vastastikune teenete võrgustik (Jõesalu 2006: 98–102).

Antud intervjuude põhjal ei saa järeldada, et isetegemine on seoses riigikorra muutusega vaibunud. Samuti ei saa öelda, et see kannab endist tähendust. Suurem osa informante ei tee enam asju nii palju kui nad seda varem tegid. Paljud asjad ostetakse nüüd poest. Siinkohal tuleb arvestada, et kõik intervjuueeritavad on üle 60-aastased pensionärid ning isetegemise vaibumise põhjus võib peituda ka informantide eas. Lisaks elukaarest tingitud muutustele, on toimunud muutused ka elukeskkonnas. Mäetaguse vald asub kaevanduste kohal ning seetõttu on kaevuvesi asendatud ühtse veetrassiga. See tähendab, et enamikes majades on ka jooksev kraanivesi. Järgnev informant viitab, et elu on läinud nii heaks, et enam ei peagi ise asju leiutama.

Ei, enam ma ei tee midagi, mul ei ole midagi vaja ka. Midagi niisugust asja. Kõik sai ise tehtud, siis olid, no nüüd on veevärk igal pool, nüüd siin Ida-Virumaal on ju kõik veevärk sees, toodud need kaevud, aga siis oli ikka õue peal see pump, need sai kõik ise tehtud, absoluutselt kõik. Isegi need, pump, nagu õue peal (vihmutid), Lõuna – Eestis on neid palju, siin ei ole neid jah ja see, mis seal põhjas oli, see pump ja torud ja värgid kõik (Hans, 80).

Grillides puhul saab rääkida eneseväljenduse võimalusest kahel tasandil. Esmalt on grill meistri töö ja on oma loojale pakkunud rõõmu läbi isetegemise. Grilli tegumood on meistri oskuste ja ootuste väljendus. Teisalt väljendab grill sümbolina meistri väärtushinnanguid.

3.3 Grilli sotsiaalne funktsioon

Esemed ja nende kasutajad on vastastikus suhtes. Inimesed annavad oma tegevusega asjadele tähenduse ning asjad omakorda annavad inimestele võimaluse end väljendada. Iga üksikeseme ümber on omaette maailm. Uue eseme kasutuselevõtmine avab ukse uude maailma. Esemed sümboliseerivad teatud kombeid ja elustiile. Uue eseme kasutuselevõtt tähendab uue kombe või elustiiliga kohanemist (Kõresaar 1999: 8–9).

Nõukogude Eesti 1960.–1970. aastate argielu iseloomustab teatud vabanemine. Algab uute elamurajoonide ehitus, linnad muutuvad modernsemaks. Tekib rohkem kontakte Lääne riikidega. Võimalikuks said reisirid kapitalistlikesse maadesse ning Põhja-Eestis nähti televiisoris Soome telekanaleid (Kalm 2002). See kõik mõjutas ka inimeste elustiili. Ka grillimine on osa elustiilist, seda võib vaadelda kui lõõgastustegevust. See on viis, kuidas nautida ennast ja enda lähedasi. Grillimise komme hoogustus ajajärgul, kui poliitiline surve hakkas nõrgenema ja majanduslik olukord paranema. Harri räägib oma haljastatud grillimisplatsist nii:

Enne veneaja lõppu juba, siis hakkasime rohkem juba siin tegema. Vaata see park, need kased. Tead, sel ajal, mina tuln siia elama, ostsin selle maja, siis siin ei olnud midagi. Siin oli tühermaa. Mina istutasin veel siia, veel kased ja lehised ja möödunud aastal, siis ehitasime pojaga siia kiigu ja panime siia lauad ja nüüd on meil plaanis veel midagi siia panna jah, et siia saaks inimestel tulla tead lõõgastumiskoht. Ükskõik, kes mööda lähevad, tellivad siia tead, kulge, kas mei ei võiks tulla tead telkima siia, ok, palun väga. Ma hoian teda suve jooksul muru all. Kõik trimmerdan, niidan maha, niidan kõik maha nii, et siin on koguaeg selline rohi. Ja näete need kased on kasvanud. Mul on need istutatud kõik rivisse ja ükskõik kuida pidi te neid vaatate, nad on rivis, et siin on üks puhkekoht. Möödunud aastal ma sain valla poolt, tead, selle auhinnalise koha jah. Tänavu aasta on vaja, nüüd hakkab rohi kasvama ja kõik ilusti ära teha, et kui see jaanipäevaks, on ta absoluutselt ilusti korras. Tänavu aasta on kole palju mutid ära rikkunud, tead, või need müügrid (Harri, 66)

Varasemalt on töös palju juttu olnud sellest, kuidas grill on osa kodu loomest. Harri

meenutuses väljendub hästi, et grill pole pelgalt üksik ese pikas esemete jadas, vaid osa suuremast süsteemist. Kannike nimetab Nõukogude võimu ajal just koduloomist ja kodukaunistamist võtmeks privaatsuse loomisel (Kannike 2006). Grilli ja grillimisplatsi haljastusega on Harri muutnud oma maja ümbruse koduseks ja armsaks. See protsess on osa kodutunde loomisest.

Eelnevalt oli juttu grilli sotsiaalsetest funktsioonidest eelkõige eseme kasutaja seisukohalt. Nüüd tuleb selgitada, kuidas kõnetavad aianurgas seisvad grillid juhuslikku möödujat.

3.4 Grill kui teade juhuslikule möödujale

Esemed on tähendust kandvad objektid. Iga ese sümboliseerib midagi kellegi jaoks või seisab millegi eest. Esemetega ei saa suhelda nii, nagu elusolendid suhtlevad omavahel. Et ese kõnelema hakkaks, on tarvis interpreteerijat. On tarvis ka teada eseme konteksti (Bringéus 1979). Bjarne Rogan on välja toonud, et esemete kõne on ühesuunaline (Rogan 1992: 109). Esemed saadavad välja teateid, kuid ei ole võimelised vastu võtma neile saadetud sõnumeid. See ei tähenda, et esemete keel oleks inimeste keelest primitiivsem, sellel on lihtsalt teised reeglid. Mõnes mõttes on ökonoomsem kasutada suhtlemisvahendina esemeid kui sümboleid, sest teade jõuab kohale hetkega ega vaja pikka seletust. Riitusega saab hõlpsalt edasi anda oma sotsiaalset staatust või majanduslikku olukorda (Rogan 1992: 109).

Varasemalt välja toodu taustal saab järeldada, et grillimine on sotsiaalne tegevus, mida tehakse kas sõprade või perekonna ringis. Nii ütleb grill aianurgas, et selles majas elavad inimesed, kellel on sõpru ja kellele meeldib võõrustada. Grillimine on vabaaja tegevus, mida ei tehta iga päev. Nii saadab grill välja ka teate, et selle omanikud armastavad puhata ja lõõgastuda. Grillimise üks olulisemaid aspekte on grillitav toit ja nii võiks grill kanda ka sõnumit, et selle omanikud armastavad proovida uusi võtteid toidu kunstis.

Kaks grilli, mis autoril välitöödel leida õnnestus, on tegumoelt sarnased. Mõlemad lähtuvad grilli esmasest funktsioonist ja pakuvad sellele kõige lihtsama lahenduse. Teostuselt on grillid erinevad. Maido keevitatud grill on rustikaalne ning vaataja võib

oletada ilma eelneva informatsioonita, et selle on meisterdanud ise hakanud keevitaja. Täpselt nii nimetab end Maido ise.

Rohkem ikka vaatad silmade järgi, kuidas keegi teeb ja paned kõrva taha. Ise õppinud keevitaja (Maido, 70).

Maido keevitatud grill on väga lihtsa tegumoega.

Hansu grill on läbimõeldum ja peenem ning seetõttu võib eelneva informatsioonita arvata, et selle sepistas inimene, kellel on varasemalt kogemusi metallitöös. Intervjuus selgubki, et tegemist on endise metallitöölisega.

Hansu keevitatud grill. Meister vasakul.

Ülal on toodud väga lihtsad näited sellest, kuidas grill võib toimida iseseisva sõnumisaatjana, aga grill võib kanda ka palju keerulisemat teadet. Ene Kõresaar käsitleb kattevaipa elulugudes koodtekstina. See roll kujuneb siis, kui konteksti ennast kasutatakse tekstina. Sellisel juhul võib eset vaadata vahelülina inimese ja tema eluloo vahel. Ese kutsub informandis esile mälestusi, mille seos asjadega on seletatav ainult tema mäluspetsiifikast lähtuvalt (Kõresaar 1999:71-72). Nii tulid grilliga seoses informandile meelde esimesed välismaa reisirõõmud.

Üheksakümnenendatel ikka, kui piirid lahti läksid ja käisime Norras. Võtsime siis omale need söögid ja asjad kaasa ja hakkasime seal suppi tegema, siis need seal prantslaste buss tuli meile kõrvale ja küll oli seda naeru ja nalja ja käisid seal ümber ja siis, kui oli supp valmis, siis tulid ka ja võtsid kausikesega ja siis pärast seisis kõik järjekorras ja nad ei osanud meid kuidagi ära tänada. Küll nad, noh prantsuse keelt ei vallanud meil giid ega keegi, aga noh ära said nad igatahes öeldud. Nad olid nii tänulikud, aga alguses naersid jah. Käisid ja näitasid näpuga, kuidas me hakkame seal süüa tegema. Nii, et see

oli nende jaoks võõras. Ja teine asi, mis sellel ajal oli juba välismaal, näiteks Norras oli juba see, et üldsegi inimesed tulevad ja panevad kuhugi telgi üles ja hakkavad telkima. No see oli jah.. nende jaoks oli see juba (Enno, 71).

Esemed kannavad teateid, mis on üheselt mõistatavad samas kultuuriruumis liikuvatele inimestele. Samad esemed kannavad ka individuaalseid tähendusi, mis on arusaadavad vaid asjasse pühendatuile (Bringéus 1979: 9-13). Nii sümboliseerib ühele informandile tema grill irooniat nõukogudeaegse töökeskkonna suhtes. Grill oli nimelt keevitatud töölt varastatud rauast.

No jaa, no siis, sellel ajal (Nõukogude ajal), kui sa õhtul tulid kodu ja miski taskus ei old, siis ei saanud öösel magada (Maido, 70).

Lugu teadmata on võimatu lugeda aianurgas seisvast grillist välja teadet vaikivast vastupanust. Juhuslik mööduja saab mõista vaid neid tähendusi, mis on grillile omistatud ühises kultuuriruumis. Siinkohal saab rääkida seltsimisest, lõõgastumisest ja toidugurmeest. Lisaks sellele kannavad esemed ja sealhulgas ka grill teateid, mis on arusaadavad vaid asjasse pühendatuile. Need teated paraku juhusliku möödujani ei jõua.

Grill on enne kõike tarbeese. Grilli funktsioonidest rääkides tuleb esiti lähtuda kõige esmasemast. Grill on konstruktsioon, millel küpsetatakse liha. Lisaks sellele avaldub informantide meenutustest veel kaks funktsiooni, mis on eelkõige olulised meistrile endale. Nimelt on grilli meisterdamine ja hilisem kasutamine osa eneseväljendusest. Grill on ka osa suuremast kodutunde ja kodu loomest. Lisaks kannab grill endas ka teateid juhuslikele möödujatele. Need teated ei ole sinna tahtlikult kodeeritud ning on mõistatavad vaid samas kultuuriruumis viibijale.

KOKKUVÕTE

Käesolev töö on esemeuurimus, mis vaatleb 1970. ja 1980. aastatel populaarseks saanud aiagrilli suhteid selle sotsiaalse ja kultuurilise keskkonnaga. Selle tarvis oli vajalik ajas tagasi minna, et tutvuda hilisele sotsialistlikule ühiskonnale iseloomulike tunnustega. Antud töö kontekstis on kõnekas tugev avaliku ja privaatse sfääri eristumine hilisel nõukogude perioodil. Privaatset sfääri iseloomustab sulgumine avalikkuse eest, see on koht, kuhu saab peituda ja kus saab ennast vabalt väljendada. Vaba eneseväljenduse üheks osaks on isetegemine. Kõnekad on ka muutused, mis toimuvad Eesti ühiskonnas vahetult enne grillimise algusaastaid. Toimub poliitiline vabanemine, majanduslik edenemine ning võimalikuks saavad kontaktid Lääne- Euroopa riikidega. Selles muutuste laines sai ka grillimine populaarseks.

Kõik töös käsitletud grillid on asjaarmastajate poolt käsitööna meisterdatud sepised. Töös tuleb välja, et tegijatele on olnud oluline isetegemise aspekt, mis tänaseks on küll vaibunud. Et elu on muutunud mugavamaks ja kõik vajalik on kergesti kättesaadav, siis puudub motivatsioon ise leiutada. Et isetegemise vaibumise põhjus võib peituda ka informantide kõrges eas, siis ei saa tõsikindlalt järeldada, et see eneseväljenduse külg on vaibunud seoses eluolu, riigikorra muutustega.

Üsna kindlalt võib antud uurimuse põhjal raamida grillimise algusaastad Mäetaguse vallas. On selge, et õues söömine on olnud eestlastele ja ka mäetaguslastele vanaks kombeks, kuid suvekööride traditsioon on hääbunud ligi 50 aastat enne grillimise hoogustumist. Grillimine on ikkagi iseseisev komme, mis on saanud Mäetaguse vallas populaarseks 1970.–1980. aastatel. Samast ajast leiame ka perioodikast artikleid, mis õpetavad grille ehitama või marinaadi segama. On ebaselge, kust grillimine mäetaguselasteni jõudis. Informandid seostavad seda grusiinlaste šašlõkiga, kuid õhku jääb ka oletus, et komme jõudis sinna läbi Skandinaavia maade, kus selleks ajaks oli juba aias grillimine ja lõõgastumine tavaliseks saanud.

Grillimise algusaastad on mõnevõrra erinevad selle kombe tänapäevasest versioonist. Nimelt oli tolleaegne grillimine midagi, mida tehti kitsas perekonna ringis. Grillimine oli osa privaatsest sfäärist, osa pühast koduloomest.

Grill on oma iseloomult tarbeese, see on vahend söögi valmistamiseks. Ometi on sellel sotsiaalses sfääris rida erinevaid funktsioone. Meistrile endale on grill vahend, mille abil jutustada olulisi aspekte oma elust. See funktsioon tõuseb ka informantide meenutustes kõige enam esile. Grill on ka osa kodutunde ja kodu loomest. Kultuuris laiemalt jutustab grill uue elustiili ja kombe omaksvõtust.

Uurimus käsitleb väikest kildu eestlaste kultuurist. Töö sai alguse ideest uurida tänapäeva eestlaste vaba aja veetmise harjumusi aias ning seetõttu oleks siitkohalt üsna loogiline jätk ka seda teha. Välitöödel kurvastas, kui vähe oli endisaegsetest õuekujundustest alles jäänud ning seetõttu kasvas veendumus, et peaks kaardistama terviklikud aiakujundused ning sinna juurde liitma ka uurimuse, mis käsitleks sotsiaalseid tegevusi aias.

KASUTATUD KIRJANDUS

Publitseerimata allikad

Intervjuud

Maido (70). Intervjuu grilli meistriga aias. Intervjueeris Salveste, Liina. Aprill 2011.

Ellen (61) ja Enno (71). Intervjuu aias. Intervjueeris Salveste, Liina. Aprill 2011.

Elle (70). Intervjuu köögis. Intervjueeris Salveste, Liina. Aprill 2011.

Hans (80). Intervjuu grilli meistriga aias. Intervjueeris Salveste, Liina. Aprill 2011.

Harri (66). Intervjuu grilli meistriga aias. Intervjueeris Salveste, Liina. Aprill 2011.

Arhiivimaterjalid

KV 220= Eesti Rahva Muuseumi Korrespondentide Vastuste Arhiiv. Vastused küsimuslehele nr 127 "Õuekujundus"

KV 219= Eesti Rahva Muuseumi Korrespondentide Vastuste Arhiiv. Vastused küsimuslehele nr 127 "Õuekujundus"

Eesti Rahva Muuseumi küsimuslehed

KL 127. 1972. Õuekujundus. Koostanud . Habich, Tiit.

Publitseeritud

Bringéus, Nils-Arvid. 1979 *The communicative aspect in Ethnology and Folklore. Ethnologia Scandinavica* 1979, lk 5-17

Chevalier, Sophie. 1998. *From woolen carpet to grass carpet: Bridging house and garden in an English suburb. - Material cultures : why some things matter / edited by Daniel Miller.* Routledge. 1998, lk 47-72

Csikszentmihalyi, Mihaly. 1993. *Why we need Things?- History from Things: Essays on Material Culture. Ed Steven Lubar, David Kingery.* Smithsonian Institution press Washington and London 1993, lk 20-29

Eesmaa Maimu. 1970 Pidü Õues. Nõukogude Naine. EKP Keskkomitee Kirjastus 1970, 26. aastakäik, lk 30

Heidmets, Mati. 1991. *Environmental psychology in the context of soviet environmental paradigm. - Environment and Social Development. Proceedings of the East-West Colloquium in Environmental Psychology. Estonia, May 16-19. Ed by Toomas Niit, Maaris Raudsepp, Kadi Liik.* Tallinn: Tallinn Pedagogical Institute 1991. 33-37

Jones, Michael Owen. 1993. *Why take a Behavioral Approach to folk Objects? - History from Things: Essays on Material Culture. Ed Steven Lubar, David Kingery.* Smithsonian Institution press Washington and London 1993. Lk 182-196

Jõesalu, Kirsti. 2006. Privaatse ja avaliku põimumisest Nõukogude Eesti eluilmas: postsotsialistlikke vaateid sotsiaalsetele suhetele nõukogude argielus. Anepaio, T.; Kaalep, T.; Rattus, K.; Sikka, T.; Tammaru, I. (Toim.). Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat. Tartu : Eesti Rahva Muuseum 2006, lk 91-124

Kalm, Mart. 2002. Saunapidu suvilas. Nõukogude eestlased Soome järgi läant mängimas. - Kohanemise märgid. Koost. Ja toim. Virve Sarapik, Maie Kalda, rein Veidemann.

Collegium litterarum 16. Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, Tallinn 2002, lk 161–177

Kannike, Anu. 2006. *Creating Cultural Continuity in the Domestic Realm: the Case of Soviet Estonia*. *Acta Historica Tallinnensia*, 10, 212 - 229.

Kannike, Anu. 2005. Privaatsuse otsingul. Üksikisiku strateegiad ja kultuurimuutused Nõukogude Eestis. - *Constructed Happiness: Domestic environment in the cold war era*. Eesti Kunstiakadeemia toimetised nr 16. 2005. lk 76-83

Kannike, Anu. 2002. Kodukujundus kui kultuuriloomine: etnoloogiline Tartu-uurimus. Eesti Rahva Muuseumi sari 4. Tartu 2002

Klumbite Neringa, Sharafutdinova Gulnaz, 2013. *What was late Socialism? Soviet Society in the Era of Late Socialism, 1964-1985*. *Lexiton books* 2013, lk 1-14

Kõresaar, Ene. 2003. Hea elu normatiivsus. Nõukogudeaegse defitsiidikogemuse kujutamisest elulugudes. Kõresaar, ene; Anepaio, Terje (Toim). Mälu kui kultuuritegur. Etnoloogilisi perspektiive 150-178. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Kõresaar, Ene. 1999. Vaip - tekki muodi asi: Etnoloogiline esemeuurimus. *Studia ethnologica Tartuensia* 2. Tartu Ülikooli õppetool. Tartu 1999.

Linnus, Jüri. 1950. Sepis Eestis, eriti Saaremaal. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool. Arheoloogia kateeder. Tartu 1950

Petti, Linda. 1970. Puhkus, kämping, nädalalõpp. Nõukogude Naine. EKP Keskkomitee Kirjastus 1970, 26. aastakäik, lk 30

Raid, A. Kamin. 1972. Kunst ja kodu. Kirjastus Kunst: Tallinn. 1972 nr 1 [38], Lk 32-37

Rogan, Bjarne. 1992. Artefacts – *Source Material of Research Objects in Contemporary Ethnology?* *Ethnologia Scandinavica*. 1992. lk 105-117

Savi, Ida. 1974. Sütel praetud liha. Nõukogude Naine. EKP Keskkomitee Kirjastus 1974, 30. aastakäik, lk 30

Shlapentokh, Vladimir. 1989. *The Ideal and The Good Soviet Individual. The State's Expectation.* - Shlapentokh, Vladimir. *Public and Private of the Soviet People. Changing Values in Post-Stalin Russia.* Oxford: Oxford University Press 1989, lk. 18-36.

Zdravomyslova, E. & V. Voronkov 2002. *The Informal Public in Soviet Society: Double Morality at Work.* In: *Social Research. Vol 69, No 1. Spring. Privacy in Post-Communist Europe*, lk. 49-69.

Troska, Gea 1993. Suveköögid Eestis. - Eesti NSV Riiklik Etnograafia muuseumi Aastaraamat 30. 1993. lk 95-128

Yurchak, Alexei 2005. *Late Socialism: An Eternal State. Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation.* Oxford : Princeton University Press 2006, lk 1-36.

<http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RL002&lang=>

SUMMARY

Story of the Objects: Functions of the Grill in the Late Soviet Period Based on the Example of Mäetaguse

This thesis is about the study of objects. The aim of this research is to study different aspects of the object based on the example of the selfmade barbecue grills. These grills were made in Mäetaguse during period of the 1970-1980 when Estonia was under the socialist regime. This work researches the barbecue grills through its social and cultural environment. It is based on the earlier socialist everyday life studies done in Estonia and abroad. The author is trying to find a relationship between the ruling socialist regime and handicraft, trying to find an answer to the question of when and why people began constructing dining corners at their home gardens. The research is based on the collected interviews, archive materials, Soviet periodicals and academic writing.

Since most of the sources for the research were destroyed before this thesis was written, the work focuses on the function of an object and the social context of an object, than the form of an object. This form of a study also holds the interest because there are not so many researches done in the bright perspective in the Estonian ethnological science. The grilling and eating out in the gardens is a not yet unexplored topic of Estonians everyday culture.

The work consists of three chapters. The first chapter examines the home in the late Soviet period. This period is characterized by the differentiation of the public and the private sphere. Since grilling is a home-centered activity, then it is has to be researched as part of the private sphere. This sphere is characterized by closure from the public, this is the place where you can hide and where you can express yourself freely. Handiraft is part of the free self expression. The second chapter defines the period, when people in Mäetaguse began to grill. Grilling became popular in Mäetaguse during the 1970s-1980s. That time grilling was characterized being centered on the family. The third chapter explores the various functions of a barbecue grill. The work concludes that the grill is not just a commodity, but also has individual and cultural meanings.

This thesis researches a small part of the Estonian culture. This work began from the idea to explore the leisure-time habits of the modern Estonians in the gardens and therefore it would be quite a logical conclusion to do so. The fieldwork was saddened by how little was left of the garden designs from that era, therefore grew the conviction that the complete garden designs should be mapped and a study that researches social activities in the garden should also be incorporated.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Liina Salveste (48704224913)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“Esemed jutustavad: grilli funktsioonidest hilisel nõukogude perioodil Mäetaguse valla näitel”,

mille juhendaja on Kirsti Jõesalu

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas 25. mail 2014

Liina Salveste